

НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНІ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ВІД НИХ

THE MOST COMMON OFFENSES OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS IN UKRAINE AND WAYS OF PROTECTION AGAINST THEM

Бежевець А.М., старший викладач кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності факультету соціології і права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Гребенчук А.І., студентка II курсу факультету соціології і права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Статтю присвячено дослідженню правопорушень у сфері авторського права і суміжних прав, які найбільш поширені на території нашої держави. Проаналізовано поняття авторського права і суміжних прав як особливих інститутів цивільного права, головні способи захисту цих прав та правопорушення у цій сфері. У статті основна увага була приділена таким правопорушенням, як піратство, зокрема Інтернет-піратство, контрафакція, камкординг та кардшейрінг, а також плагіат, зокрема науковий плагіат, який поширюється у сфері освіти та науки. Головною проблемою для деяких із цих понять є те, що вони ототожнюються або включаються до інших без додаткового правового пояснення різниці. Визначення термінів, що надаються у цій статті, базуються на українському законодавстві та на думках учених, які досліджували ці проблемні питання раніше. Окрема увага зосереджена на способах захисту авторського права і суміжних прав, що є проблемою в сучасному цивільному праві, оскільки з розвитком суспільства з'являються нові або «покращуються» старі способи порушення відповідних прав, незважаючи на те, що законодавство містить досить ефективні механізми захисту від протиправних посягань. Стисло визначено найбільш поширені види захисту, як-от визнання права, поновлення права та відновлення становища, яке існувало до правопорушення. Проте ефективними видами є відшкодування майнової шкоди та компенсація моральної (немайнової) шкоди; останнє поняття потребує додаткового законодавчого закріплення, зважаючи на початкове його становлення в Україні. Також розглянуто питання обов'язкової державної реєстрації авторського права і суміжних прав, що могло б стати як окремим видом захисту прав відповідного суб'єкта, так і доказом у разі судового розгляду справи щодо правопорушення.

Ключові слова: авторське право, суміжні права, піратство, Інтернет-піратство, контрафакція, камкординг, кардшейрінг, плагіат, захист авторських прав і суміжних прав.

The article is devoted to the study of offenses in the field of copyright and related rights, which are most common in our country. The concepts of copyright and related rights as special institutions of civil law, the main ways to protect these rights and offenses in this area are analyzed. This article focuses on offenses such as piracy, including Internet piracy, counterfeiting, camcording and cardsharing and plagiarism, including scientific plagiarism, which is prevalent in the sphere of education and science. The main problem for some of these concepts is that they are identified or included in others without further legal explanation of the difference. The definitions of terms provided in this article are based on Ukrainian legislation and on the opinions of scholars who have previously studied these issues. Particular attention is focused on ways to protect copyright and related rights, which is a problem in modern civil law, because, despite the fact that the legislation contains quite effective mechanisms for protection against unlawful encroachment, but with the development of society there are new or "improved" old ways of violating the relevant rights. The most common types, such as recognition of the right, restoration of the right and restoration of the situation that existed before the offense, were briefly defined. However, effective types are compensation for property damage and compensation for moral (non-property) damage; the latter concept needs additional legislative consolidation in connection with the beginning of its formation in Ukraine. The issue of mandatory state registration of copyright and related rights was also considered, which could become possible as a separate type of protection of the rights of the subject, as well as evidence in the case of litigation.

Key words: copyright, related rights, piracy, counterfeiting, camcording, cardsharing, plagiarism, protection of copyright and related rights.

Постановка проблеми. Порухення авторського права і суміжних прав є серйозною проблемою для українського суспільства та законодавчої системи, оскільки це не тільки завдає шкоди економічним інтересам нашої країни, а й показує недосконалість способів охорони та захисту цих прав. В умовах розвитку інформаційних технологій кількість правопорушень щодо об'єктів цієї сфери тільки зростає. З огляду на це, виникає необхідність наукових досліджень у цьому напрямі для їх подальшого використання у формуванні відповідних норм права.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проаналізувавши дослідження з цієї теми, можна визначити, що ефективного захисту авторських і суміжних прав досі не вироблено, хоча певні аспекти розглядаються поглиблено. Проблема розкривається у працях таких науковців, як Г.М. Грабовська, А.М. Диковець, В.Т. Дячук, В.О. Зуєва, М.І. Логвиненко, А.С. Штефан та інші. Більшість термінів, використаних у цій роботі, є результатом аналізу законодавства.

Мета і завдання наукової статті – охарактеризувати поняття правопорушень у сфері авторського права і суміжних прав, розглянути їх види, які найбільш поширені в Україні, та визначити можливі шляхи вирішення цих проблем.

Виклад основного матеріалу. Поняття авторського права і суміжних прав не згадуються у законодавстві, але авторське право можна розкрити як інститут цивільного права, що становить сукупність правових норм, які впорядковують суспільні відносини стосовно створення та використання об'єктів авторського права та захисту особистих немайнових та майнових прав відповідних суб'єктів; суміжні права є комплексом правових норм, що регулюють можливість інших осіб використовувати об'єкти авторського права для створення своїх результатів творчої діяльності, особисті немайнові та майнові права відповідних суб'єктів та їх захист.

Стаття 54 Конституції України визнає не тільки свободу творчості, а й можливість захисту в разі порушення відповідних прав [1]. Захист прав – це комплекс заходів, спрямований на визнання та відновлення прав після їх порушення шляхом діяльності відповідних державних органів [2, с. 524]. У науці типовим є поділ захисту на неюрисдикційний та юрисдикційний [3, с. 8]. Перший полягає у вчиненні суб'єктом права таких дій, що припиняють порушення права, відновлюють його тощо, тобто способом самозахисту, який передбачений ст. 19 Цивільного кодексу України [4]; другий ще називають судовим, оскільки суб'єкт може звернутися з позовом щодо захисту

свого порушеного права до суду або до інших державних органів із відповідною компетенцією. Законодавство України встановлює, що юрисдикційна форма може передбачатися трьома способами (згідно з процедурою, встановленою законом): кримінальним, адміністративним і цивільним [5]. Ця робота присвячена цивільно-правовому захисту.

Отже, підставою такого захисту може бути лише вчинене правопорушення, що безпосередньо або опосередковано загрожує правам відповідних суб'єктів. Правопорушенням у галузі авторського права або суміжних прав є умисні дії особи (правопорушника), що загрожують або порушують право суб'єктів шляхом протиправного використання об'єктів із метою одержання прибутку. Ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» містить перелік порушень, які є підставами для захисту цих прав [5]. Цей перелік не є чітко визначеним, оскільки під впливом розвитку суспільства виникають усе нові види порушень, яким потрібно перешкоджати. Крім того, хоча більшість правопорушень спрямовані на майнові права суб'єктів, проте навіть після переходу об'єкта у суспільне надбання (тобто виключення можливості будь-якої особи мати щодо нього майнові права) може завдатися шкода особистим немайновим правам, які також потребують захисту.

Першим поширеним правопорушенням у цій сфері, яке пропонується розглянути, є піратство, оскільки воно є комплексним поняттям, що включає декілька видів підстав захисту. Так, законодавче визначення піратства є не зовсім чітким, оскільки воно поєднується з контрафакцією, а також об'єднує такі порушення, як камкординг і кардшейрінг, проте ці види виокремлюються в окрему категорію для захисту прав [5]. Головною проблемою є те, що не надається інформація, яка дозволяє відокремити камкординг і кардшейрінг як види піратства від власне камкордингу і кардшейрінгу. Таким чином, якщо не включати до визначення ці форми, то піратство можна визначити як розповсюдження незаконних копій творів, що є об'єктами авторського права, незаконне оприлюднення виконань творів, фонограм, відеограм, програм організації мовлення з метою задоволення матеріальних інтересів правопорушника. Головною ознакою піратства є те, що таке відтворення примірників та їх поширення здійснюються без дозволу суб'єктів, що мають права на певний об'єкт. Це правопорушення посягає на виключні майнові права суб'єктів, як-от право на використання, відтворення твору. Ураховуючи той факт, що нині швидко розвиваються інформаційні цифрові технології, у багатьох випадках піратство стає Інтернет-піратством. Мінусом законодавчого визначення цього терміна є те, що таким видом піратства будуть визнаватися дії, які (відповідно до ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права») є правопорушеннями у цій сфері, але вчиняються за допомогою мережі Інтернет [5]. У цьому разі до Інтернет-піратства уналежнюють і такі види, як плагіат, увезення офіційних примірників творів без дозволу суб'єктів тощо, проте не є раціональним об'єднувати їх, хоча деякі з цих понять і мають зв'язок з Інтернет-піратством через можливість учинення такого правопорушення через всесвітню мережу. Так, більш доцільно було б розглядати цей вид як незаконне поширення об'єктів авторських або суміжних прав через мережу Інтернет. Найбільш поширеними формами Інтернет-піратства є копіювання, завантаження або поширення об'єктів авторських або суміжних прав без дозволу відповідного суб'єкта (як-от відео- та аудіопіратство), встановлення на електронні пристрої програм, які поширюються без ліцензії, та інші.

Ще одним видом правопорушень у цій сфері є контрафакція. «Counterfeiting», що з англійської дослівно перекладається як «підробка», «фальсифікація». Науковці вважають, що контрафакція – це саме відтворення об'єктів авторського права і суміжних прав без дозволу відповід-

них суб'єктів [6, с. 14–15]. Це відрізняє піратством від контрафакції, оскільки останнє передує першому. Ще однією ознакою є те, що контрафакція, на відміну від інших порушень, у законодавстві нашої країни не передбачає відтворення програм організації мовлення, тому що вони не можуть існувати у вигляді примірників.

У законодавстві України надається пояснення терміна «контрафактний примірник твору, фонограми або відеограми», під яким розуміють такі примірники, які були створені, опубліковані та/або розповсюджені з порушенням авторського права або суміжних прав [5]. За такою логікою контрафактним примірником об'єкта авторського або суміжних прав є будь-які незаконні копії, що стали результатом піратства або контрафакції. Цей термін є комплексним поняттям, тому що до нього включаються такі поширені види контрафактних примірників: 1) примірники, які вийшли за межі тиражу, що мав бути випущений та раніше домовлений із творцем, що має відповідні права; 2) екземпляри, в яких неправильно було вказане або взагалі видалене ім'я відповідного суб'єкта; 3) примірники, у яких наявний плагіат або в яких були порушені права творця на захист від неправомірної переробки; 4) копії, які були створені в результаті використання технічних засобів для обходу права творця на використання твору іншими особами.

У сучасному світі поширеним явищем став камкординг. Під цим поняттям розуміється запис аудіовізуального твору під час його оприлюднення особою, яка не отримала на це дозвіл у відповідного суб'єкта, для будь-яких цілей [5]. Камкординг можна також визначити як різновид обходу технічних засобів. Таким чином, можна вважати, що камкординг є видом контрафакції. Головною метою камкордингу є задоволення неправомірних матеріальних інтересів, адже у кожної людини, яка має доступ до мережі Інтернет, є можливість переглянути фільм безкоштовно (відразу після його виходу на екрани). Це негативно впливає не тільки на власників прав, а й на економіку держави, оскільки в такому разі у бюджет не будуть потрапляти податки від законного продажу примірників. Незважаючи на те, що камкординг є кримінальним злочином не тільки у нашій країні (відповідно до ст. 176 Кримінального кодексу України [7]), а і в міжнародному праві, від цього кількість об'єктів, що поширюються за допомогою такого різновиду правопорушення у цій сфері, не зменшується, а кількість судових справ є не такою великою (порівняно зі статистикою незаконно поширених аудіовізуальних творів).

Схожу характеристику має і кардшейрінг, який можна пояснити як надання доступу до програми (передачі) організації мовлення, доступ до якої був раніше обмежений суб'єктом, що має необхідні права, за допомогою різних технічних засобів [5]. Якщо враховувати той факт, що англійське слово «cardsharing» з'явилося з об'єднання двох слів (card (картка) та share (ділитися)), то сама сутність цього правопорушення полягає у можливості одразу декількох осіб мати доступ до платної програми (передачі) організації мовлення через використання лише однієї картки доступу.

Іншим поширеним правопорушенням є плагіат – публікування об'єкта авторського або суміжних прав, його частини з указанням імені іншої особи, яка не має щодо нього належних прав, його присвоєння, а також використання чужого об'єкта у власних працях без посилання.

Згідно з проведеними дослідженнями стає зрозуміло, що максимальний рівень плагіату досягається у сфері літератури та науки, де для цього придуманий окремий термін «копіпаст», під яким розуміють створення окремої статті або дослідження шляхом повного або часткового копіювання чужих текстів [8, с. 106]. Водночас такий плагіат у сфері науки та літератури є найважчим для доведення, оскільки проблемою його ідентифікації є те, що декілька

осіб, використовуючи одну ідею, яка за законодавством не визнається об'єктом таких прав [5], можуть дійти до одного й того ж висновку (окремо одне від одного). Тому тут потрібно звертати увагу на вираження цієї думки, дослівність її формулювання порівняно з іншими схожими об'єктами, хоча заміна слів синонімами у деяких випадках (внаслідок чого текст передається не дослівно) є таким різновидом плагіату, як прихований. Ураховуючи цей аспект, нині ми не маємо достатніх можливостей виявити такий плагіат, а це є можливим лише після проведення глибокої експертизи відповідними науковцями.

Після поширення мережі Інтернет плагіат став ще більшою проблемою, тому що відслідкувати авторські або суміжні права стає все складніше. Варто також зазначити, що це правопорушення є проблемою більше авторського права, оскільки об'єктам суміжних прав не завдається стільки шкоди (порівняно з об'єктами авторських прав), ураховуючи той факт, що віднайти суб'єкта суміжних прав у такому разі значно легше.

Ще одним аспектом плагіату є проблема цитування. На основі визначення терміна «цитата», що надається у Законі України «Про авторське право і суміжні права», можна вивести поняття цитування, під яким розуміють використання короткого уривка з першоджерела з посиленням на автора [5]. За загальним правилом для використання цитати необхідно зазначити її автора, але часто таке цитування відбувається не з оригіналу, а вже з твору, що є плагіатом щодо першоджерела.

Важливим питанням у цій тематиці є способи захисту від перелічених вище та інших правопорушень, визначених у законодавстві. Новітні технології дають змогу використовувати різні можливості для попередження правопорушень у цій сфері. Так, наприклад, одним зі способів захисту від плагіату більшість науковців визнають перевірку текстів під час їх публікації через спеціальні вебресурси або програмні продукти за допомогою мережі Інтернет [8, с. 106].

Ураховуючи те, що цивільно-правовий спосіб захисту є широковикористовуваним, видами захисту є: визнання права; припинення дії, яка порушує право або створює таку загрозу; заборона дій, що порушують право або створюють таку загрозу; поновлення права і відновлення становища, яке існувало до порушення; відшкодування майнової шкоди; компенсація моральної шкоди; визнання правочину недійсним; спростування недостовірної інформації [4; 5]. Серед них найчастіше використовуваними є: 1) визнання права, яке полягає у засвідченні наявності дійсного права відповідного суб'єкта через привселюдне оголошення; 2) поновлення права, яке означає приведення права, що було порушене, до первісного стану після тривалого посягання; 3) відновлення становища, яке існувало до порушення,

розглядається як можливість поновити право через усунення наслідків, які були створені правопорушенням. Проте найбільш ефективними способами захисту є виплата майнової шкоди та компенсація моральної шкоди.

Щодо першого способу, то Цивільний кодекс України у ст. 22 визначає, що основним способом відшкодування майнової шкоди є відшкодування збитків у формі реальних збитків та упущеної вигоди [4]. Реальні збитки – це кошти, що були втрачені через пошкодження або повне знищення майна особи, сюди ж можна зарахувати й кошти, які будуть необхідні для відновлення майна. Упущена вигода – це доходи, які особа могла б отримати в майбутньому, але не отримала через порушення свого права.

Компенсація моральної шкоди є більш суб'єктивним поняттям, і такий інститут ще тільки розвивається у нашій країні. Судова практика визначає, що моральною шкодою є втрати немайнового характеру особи, які стали наслідком приниження її гідності, репутації, моральних переживань через порушення права, що їй належить [9]. Тому для призначення відшкодування немайнової шкоди позивач має надати достатньо обґрунтованих підстав, зазначити, якими діями вона була завдана, та підтвердити те, як він визначив розмір цієї шкоди, що є дуже складною процедурою, враховуючи нестачу правових норм.

Беззаперечним плюсом для захисту від учинених правопорушень могла б стати обов'язкова державна реєстрація авторського або суміжних прав. Як показує досвід, на початку існування такого інституту ця процедура була обов'язковою для всіх, а тому правопорушень у цій сфері було значно менше. Нині реєстрація є лише доказом авторства і належності суміжних прав певній особі [5], але найчастіше використовується презумпція авторського і суміжних прав (тобто визнання творцем тієї особи, чие ім'я або псевдонім було вказане на примірнику твору), яку не можна назвати дієвим механізмом.

Висновки. Отже, зважаючи на вищенаведене, можна дійти висновку, що система законодавства у сфері авторського права і суміжних прав є не зовсім чіткою та структурованою щодо визначення головних термінів та системи захисту від правопорушень. По-перше, доцільно замінити поняття піратства та Інтернет-піратства у законодавстві, надати чітке визначення контрафакції як окремого правопорушення та відокремити кардшейрінг та камкординг від піратства. По-друге, необхідно розвивати інститут відшкодування моральної шкоди, оскільки такий спосіб захисту міг би стати ефективним у боротьбі з правопорушниками як додатковий елемент покарання. По-третє, доцільно запровадити обов'язкову державну реєстрацію авторських і суміжних прав, тому що це б значно полегшило розгляд справ щодо правопорушення у тому аспекті, що суб'єкт права буде чітко визначений.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Дячук В.Т. Захист авторських прав та суміжних прав в Україні. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 524–528.
3. Логвиненко М.І., Диковець А.М. Правові проблеми захисту авторських прав від піратства в мережі Інтернет. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 2. С. 5–11.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
5. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.
6. Штефан А.С. Камкординг, кардшейрінг, піратство: законодавчі новели щодо видів порушень авторського права і суміжних прав. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 3. С. 12–17.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
8. Грабовська Г.М., Зуєва В.О. До питання визначення плагіату. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 4. С. 104–108.
9. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 року. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення : 14.05.2021).